

דב לזין

יהודי ליטא בצל הפורענות *

בין השלטונות היהודים בליטא הסובייטית, 1940/41

עצם הופעתו של השלטון הסובייטי בליטא ביוני 1940 — בימים שהוורמאכט הגרמני הלך באירופה מחיל אל חיל — מנעה מהיהודים את הגרוע ביותר, את השתלטות הנאצים ואת כל הכרוך בה.

התייחסותם של היהודים אל הפלישה מצאה ביטוייה בעמדות אלו:

1. התכרה שיהדות ליטא נחלצה מהשתלטות הנאצים, ולכן השלטון הסובייטי הוא הרע במיעוטו;
2. התלהבות בחוגים מסוימים, אם כי מוגבלים, מהמשטר הסובייטי, וזה כולל גורמים אידיאולוגיים, סוציאליים ורגשיים;
3. ציפיה לאפשרות כינונו של משטר ליבראלי-דמוקרטי בחסות ברית-המועצות או משטר סובייטי גמיש.

עמדות אלו חפפו מסגרות פוליטיות ושכבות חברתיות שהיו קיימות בליטא העצמאית. אבל בדרך-כלל השתררה בקרב יהדות ליטא אווירת „רווח והצלחה“, בייחוד לאחר שהגבלות וההפלות שהיו נהוגות למעשה בליטא העצמאית כלפי המיעוט היהודי בוטלו ויהודים לא מעטים שולכו במנגנון הממשלתי והמפלגתי. לכן גם עקבו היהודים בעניין רב וברגישות יתירה אחר עמדותיו והצהרותיו של השלטון לגבי מעמדם בתוך כלל האוכלוסייה. ציפיותיהם היו מירביות ולכן גם לא תמיד תאמו עם מדיניות השלטונות.

ניטא „היהודים“ היווה בעיה גם עבור השלטונות. מצד אחד היווה העקרון — שוויון לכל חלקי האוכלוסייה — יסוד מוסד של המשטר ומצד שני היו השלטונות ערים לרגישותם של הליטאים לגבי מה שנראה להם כ„טיפוח-יתר של המיעוט היהודי על חשבון הליטאים“. מדיניות הממשלה הדרוכה איפוא עליידי שתי מגמות: מצד אחד, נהגה ביד תקיפה כלפי כל נסיון לפגוע ביהודים; ומצד שני, השתדלה

* מאמר זה הוא חלק ממחקר רחב על מצב היהודים באזורים שסיפחו לברית-המועצות בימי מלחמת-העולם השנייה, שפורסם במסגרת הסכנון ליהדות זמננו באוניברסיטה העברית, ירושלים.

למנוע את הרושם שהוא כביכול "שלטון יהודי". מכאן גם זמירות השלטונות במידת מינויים של יהודים למשרות ייצוגיות ובולטות וכן גם בקבלתם של יהודים כחברים במפלגת הקומוניסטית.

בממשלה העממית הזמנית כיהנו שני יהודים כשרים ובממשלה הקומוניסטית, שאישרה את הסיפוח, כיהנו שני תת-קומיסארים עממיים יהודים. לימים מונה אליהו בילאביץ' ¹ כקומיסאר עממי למוצרי מזון. מתוך 79 חברי הסיים הליטאי היו ארבעה יהודים. כן נבחר יהודי כאחד משני סגני-יו"ר הסובייט העליון הליטאי ויהודי אחד נמנה בין עשרה חברי הנשיאות של מוסד זה. בבית-הדין העליון הליטאי ישבו שני שופטים יהודים מתוך שישה שופטים. המזכיר השני של הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית הליטאית היה איציק מסקופ ², אדוטאסי.

בעוד אשר בתקופת השלטון הקודם הועסקו — פרט למורים — 74 יהודים בלבד בעובדים ממשלתיים, הסתייע המשרה הנוכחי במיספר רב יחסית של אנשי מנגנון יהודים לביצוע מדיניות הכלכלית. בין 154 הקומיסארים שמונו לניהול מפעלים מולאמים 32% היו יהודים. בקומיסאריאט העממי לתעשייה היוו הפקידים היתירים 44%, ורובם נילאו תפקידים בכירים וביניהם מנהל מחלקת הקאדרים. הוא הדין בשורת של חברות ממשלתיות, שעד אז לא הועסקו בהן יהודים כמעט כלל. תופעה זו בלטה בעיקר במסגרות מוסדות הבטחון: נ.ק.ו.ד., המיליציה והקצונה הפוליטית בצבא. ³

המצב הכלכלי. רובם של אלפי בעלי-המלאכה היהודים הצליח להשתלב במשק במסגרת הקואופרטיבים היצרניים (ארטלים), ומיעוטם — כעצמאיים ("קוסטארניקי"). בעלי המקצועות החופשיים השתלבו במשרות ממשלתיות ומוניציפאליות. במיוחד יצאת נשכרת ביותר מתהליך הסובייטיזציה שכבת השכירים והפועלים היהודים. רבים ביניהם זכו להטבות ניכרות וכן עלו בשלבי הטיפקור והמעמד המקצועי.

אבל יש לציין, כי יחד עם זאת, רבים היהודים שנפגעו מבחינה כלכלית-סוציאלית, דתית ולאומית. הטראגיות שבדבר היא, כי היהודים נסלו קורבן לאותם תהליכים, בהם הם שימשו כמאיצים. מידת השתלבותם במשטר הסובייטי היתה רחוקה מלפצותם על הריסת עמדותיהם ומסורותיהם המסורתיות. כך, למשל, נפגעו היהודים קשות מההלאמה המיידית של המסחר, הרכוש ופקדונות-הכסף. מתוך 1,593 בתי-מסחר חנויות שהולאמו, שערכם נאמד ב-256 מיליון רובל — 83% היו בבעלות יהודית. רוב 14,000 הבתים שהולאמו היו שייכים ליהודים. גם הרפורמה האגרארית פגעה בבעלי-אחוזת יהודים. רבים מבין החנוונים הועזרים, שעליהם הוטלו מסים כבדים, נערמו בפניהם קשיי אספקה והם נאלצו לסגור את עסקיהם. בעלי המפעלים המולאמים גורשו מהערים הגדולות אל העיירות. כך, איפוא, פגעה הסובייטיזציה הכלכלית בעיר בחוסרת רבה במיעוט היהודי, שהמסחר והתעשייה היו עיקר פרנסתו.

תרבות החינוך. במקום ששת תימונים הציוניים ותידישאים שהופיעו בליטא לפני כן, נותרו עתה 2 בלבד, ואף הם, "מטעם" ⁴: "ורלינער עמעס" בוויילנה (מאוגוסט

יהודי ליטא בצל תפוצות

(1940) ו"דער עמעס" בקובנה (מסוף נובמבר אותה שנה). הספרות העברית חסלו והידישאיז — מוזגו בחלקן במסגרת הספרות העירונית.

רשת החינוך הידישאיז והעברית, עליה היתה גאות יתדות ליטא העברית כולה לתחום סמכותו של קומיסאריין החינוך, ולקראת שנת-הלימודים 1940–1941 השתלמו המורים בקורסים מיוחדים על-מנת להכיר את שיטת החינוך הסובייטית.

בכל מערכת החינוך היהודי, אשר כעת צומצמת מבחינת מיספר המוסדות וחלק ממוריה פוער, שלטת הידיש כשפת ההוראה, וגם זאת רק בחזקת הנראות-שעה. העברית לא נלמדה כלל וכלל, אפילו לא כמקצוע. עם זאת אין להכחיש שמדיניות החינוך-הינם שהונהגה בכל המוסדות וביטול התגבלות על רקע מוצא לאומי, גרמה לנהירה עצומה של נוער יהודי למוסדות השכלה ולהכשרה מקצועית. מיספר הסטודנטים היהודים עלה בקובנה ל-700. בדילנה הוקמו תיאטרות יהודיים ממלכתיים.⁸

העובדה שבכל מוסדות החינוך, לרבות היהודיים, וכן במשרדים ובמפעלי-חרושת ומסחר, נקבע יום א' כיום המנוחה הרשמי, היוותה פגיעה קשה לא רק בציבור הדתי-יהודי, אלא גם בחוג הרחב של שוטרי מסורת, וזאת נוסף לתחושת האפליה לעומת הציבור הנוצרי. אומנם לא נאסר על קיום בתי-פילה וישיבות, אבל בגלל סיבות כלכליות הצטמצם במידה רבה מיספר המתפללים (בייחוד בשבתות ובמועדים) וכן ירד מיספר תלמידי הישיבות. בעתונות נהלה תעמולה רבת-נגד הרבנים ו"כלי הקודש". עם זאת הסמיכו השלטונות, רעת יהודים דתיים" שתנהל את בתי הקברות ומוסדות אחרים. כמובן הוסדרה זמנית בעיית השחיטה.⁹

השלטון החדש, כתיאום עם לשכת המיעוטים במרכז המפלגה הקומוניסטית לא היסס לנקוט איראלה צעדים המורים כלפי יהודים בודדים או חוגים מסוימים בציבור היהודי, אשר מבחינתו הוא, היו בלתי מהימנים, צוינים ואף מסוכנים: ב"28.6.1940 פורסם צו-חיסול של כל המפלגות, תארגונים והמוסדות הלאומיים, התרבותיים והכלכליים בליטא, שכלל גם את היהודים. בד בבד הופעלו אמצעי לחץ ופיתוי על חלק סחברי אירגונים אלה להצטרף, או לפחות, להתקרב למפלגה הקומוניסטית. לפחות עשרה אישים מצמרת אירגונים אלה נאסרו ושחררו רק כעבור שנה, עם הפלישה הנאצית. במיספר עיירות נאלצו חנונים יהודים לשעבר, שעסקיהם הולאמו, לעבוד במסגרות-כפיה בעבודות ציבוריות, ברשימות של "יסודות אנטי-סובייטיים וקונטר-רבולוציוניים" נכללו נוסף למנהיגים וחברים פעילים של אירגונים ציוניים גם אנשי ה"בונד" וחברי אירגונים המכונים "מיליטאריסטיים" ("ברית החייל", "לוחמי החזית").¹⁰ לפי צו הקומיסאריין לבטחון (ג.ב.ב.) הספיקו לבצע ב"14.6.41 שבוע לפני פלישת הנאצים, מאסרים ותגליות של כ-30,000 איש, ביניהם כ-7,000 יהודים, נכלל רחבי ליטא, וזאת כחלק מתוכנית גדולה יותר, שלפי כל הסימנים עמדה על הפרק.

המלחמה באנטישמיות, יש לציון שהממשלה הקומוניסטית ניתלה מאבק חריף נגד האנטישמיות, שהיתה מושרשת מאז ומתמיד בליטא. כבר בראשית כינונה של

הממשלה העממית פורסם בבטאון הממשלתי מאמר חריף נגד האנטישמיות והשובניזם. בין היתר נאמרו בו הדברים האלה⁸:

...התסתה האנטישמית היוותה את אחד היסודות העיקריים עליו התבסס המשטר של סמטונה (Smetona). עתה גווע המשטר הסמטונאי ויחד עמו לקח עמו לקבר גם כל שמץ של אנטיגוניזם לאומי. כבר בפנייתה הראשונה אל הציבור הכריזה הממשלה מלחמה בתסתה השובניסטית. כעת יש לבצע זאת והציבור חייב לסייע בכך. במלחמה נגד האנטישמיות והשובניזם לא תיכנן כל פשרה.

יש להדגיש שצירוף מלים אלו — אנטישמיות ושובניזם — המשיך להופיע בהקשר אחד במילון הפוליטי-חברתי בו השתמשו פעילי המשטר החדש.⁹ יש להגיד שבטאמר לא הופיע המושג שובניזם רק כשם נרדף ליחס הליטאים הלאומנים אל הפולנים ואל עמים אחרים.

מכל מקום כך הובנה ובטאה משמעותו של מושג זה תכופות על-ידי פעילי המשטר החדש ברחוב היהודי. תיומון השטאלי „פולקסבלאט” ביטא משמעות זו במלים אלו¹⁰:

...הרינו חייבים להקדיש תשומת-לב רבה ליחסיו אל העם הליטאי ואל עמים אחרים שבליטא. ייתכנו רק יחסים מסוג אחד — דחינו יחסי אחוזת, למרבית הצער קורה, אומנם לעתים נדירות, שבגלל קלות דעתם של הצעירים ההרגשה של חירות לאומית לובשת צורות שובניסטיות.

מבחינה קונקרטית היתה זאת תגובה למקרים רבים, בהם צעירים יהודים הרשו לעצמם לפגוע או להתנדות ביסודות ליטאיים מהומכי המשטר הישן. עמדתה המפורשת של המפלגה הקומוניסטית הליטאית הובאה לביטוי פומבי בעצרת המונים יהודית בקובנה על-ידי ג. זימאן, מזכיר לשכת המיעוטים שעל-יד חוצה המרכזי של המפלגה, בדברים אלה¹¹:

המפלגה תילחם בכל האמצעים בשובניזם בכל צורה שיתגלה, אם כאנטישמיות, אם כאנטי-ליטאיות ואם בצורה אחרת.

בתחלשות העצרת נבללה על-כן בין היתר ברבה לעם הליטאי, לשאר העמים ההיים בליטא ובמו-כן הבטחת חגיגית לנחל מאבק חריף בשובניזם ברחוב היהודי.¹² הסופר הליטאי ליודאס גירא (Liudas Gira), שכיהן באותם ימים כסגן מיניסטר לתשכלה, בירך את משתתפי העצרת בליטאיות ובידיש. הוא הדגיש את העובדה שהוא ועמיתיו מאז ומתמיד התיידדו עם היהודים ובין היתר הביע את השאיפה לאחוזת בין כל הלאומים.¹³ עורך ה„פולקסבלאט” ציין, שהתמונים היהודיים שסבלו מה רבות ממשטר הפוגרומים הקודם, הם אסירי תודה כפולה ומכופלת על שיחרורם.

במידה ואי-אלה אישים יהודים מחוגים אחרים, כמו מנהיגי יהדות וילנה ד"ר יעקב ריגודסקי, נהגו עדיין משר שבעות ספורים מהאפשרות לפרסם את דעותיהם

יְהוּדִי לִיטָא בְּצֵל הַפּוֹרְעָנוֹת

ברבים, הסתפקו הללו בציון העובדה, שמצב היהודים אכן שופר¹⁴ והביעו את המישאלה להמשך טגמה זו גם בעתיד לאור המדיניות הסובייטית הלכה למעשה.¹⁵ כמה מאנשי־העם הביעו באותם ימים את קורת־רוחם ואת רחשי־לבם בצורת שירים כמו זה של ראובן צרפת שבמרכזו הבית דלהלן¹⁶:

...בא הקץ לגוענות תבלונדית
זו נעלמה לנצח
...עתה שורים כל האזרחים
גם בכפרים גם בערים
של כל ארץ ליטא —
מפולאנגן¹⁷ ועד אליטא...

ציבור המורים היידיש־איים, שבחלקם הניכר היו קרובים לחוגי ה„פולקיסטים“, הביעו במסגרת התחלטות של כינוסם את תקוותיהם „לגבי הפרספקטיבות הנרחבות של עבודה תרבותית בקרב המוני העם היהודי“¹⁸ ואת נכונותם לעמוד „לשירות הממשלה העממית החדשה“.

מתברר, שבדרך־כלל ידעה העיתונות היהודית שבאותם ימים ובעיקר ה„פולקס־בלאט“ לנצל אירועים שונים כנקודת־מוצא כדי להתייחס ישירות או בעקיפין למיעוט היהודי. כך, למשל, לרגל התרת פעילותה של המפלגה הקומוניסטית הליטאית, צוינה בעיתונות היהודית „השמחה השוררת בקרב המיעוטים הלאומיים בליטא, שכן תמיד ניהלה המפלגה הקומוניסטית מלחמה עזה נגד דיכוי לאומי ואיבה בין עמים“.¹⁹ פה ושם הופיעו בעיתונים גם מאמרים תיאורטיים כלליים בנושא זה.²⁰ אולם רוב רובם של המאמרים והכתבות הנוגעים ליהדות ליטא התמקדו במידה רבה בבעיות הרפרודוקטיביות של המעמד הבינוני, השוביניזם ובעיקר — אחרות העמים.²¹

ביתר שאת, אם כי בניואנסים שונים, עלה הנושא „אחוות עמים“ בתקופת הבחירות לסיים־העממי ובמיוחד בבחירות לסובייט העליון ולמועצת הלאומים במוסקבה.²² מבלי לציין במפורש את המיעוט היהודי פורסמו או על־ידי מנהיגים ומוסדות שונים הדעות שנוסחו בצורה כללית ביותר אודות תיחסים בין הלאומים השונים והטעימו את העובדה שרק בברית־המועצות הגיעו העמים המדוכאים מבחינה לאומית, לשיתור מוחלט.²³

גם בין מערכת בחירות אחת למשנה וגם לאחר־מכן הקדישה העיתונות היהודית בקובנה וברזילנה תשומת־לב והירה לתופעות בעלות גוון אנטישמי וביחד עם זה ניהלה מעל עמודיה,²⁴ מאבק תקיף במגמה להגוים בחשיבותן של תופעות אלו ובתנובה עליהן בצורת שכונתה „שוביניסטיות“.

עם ייצובו והתבססותו של המשטר הסובייטי בליטא הלכה ופחתה התייחסותם של ראשי השלטון לבעיה הלאומית בכלל ולמרכיביה השונים בפרט. חריג מסוים

מבחינת זו היווה נאומו של ג. זיסמן, עורך בטאון המפלגה „סנסה“, שבפבר כיהן כראש לשכת המיעוטים²² בוועד המרכזי של המפלגה. נאום זה הושמע באסיפת בחירות לסובייט העליון בוויילנה. לחלן עיקרו:

...העובדים היהודים בוודאי שנהנו כעת מהכל: קיבלו יותר עבודות, שכר גבוה יותר, תרבות והשכלה. בית-הספר היהודי שתמיד עמד על סף חיסולו הפך להיות ממלכתי; העיתונות היהודית אין לה לחשוש מיום המחר; קיים בית-הוצאה יהודי; מופעלים תיאטראות יהודיים, ובכל זאת נשמעות טענות: „סרם רואים יהודים בתפקידים בכירים; אין נאבקים מספיק באנטישמיות“.

לאנטישמיות בליטא — היסטוריה ארוכה. אומרים שהעם איננו אנטי-שמי, אך האיכר הליטאי חונך ברוח הדת הקתולית, שהינה עוינת ליהודים. האיכר קופח בעת שיוק תוצרתו בעיר והאשים בכך את היהודי. לו היה האיכר מארקסיסט, היה מבין שמקשה אותו הקאפיטאליסט. העיתונות הבורגנית הליטאית יצרה אווירת פוגרומים. המוני פועלים הורעלו באנטי-שמיות, שכן פיתו אותם לתאמין שבמלחמתם ביהודי גלחמים הם לשיחורם הכלכלי. לאחר האירועים המהפכניים הגבירו האנטישמים את הסתתם. אויבי ליטא המועצתית החלו לרטון — בניגוד לטענות היהודים — שהנה קם שלטון יהודי. הם החלו להצביע על קיומם של יותר מדי יהודים בתפקידים בכירים והחלו מנהלים הסתה מויקה ומסוכנות. האמת היא, שהאנטישמיות ספגה מהלומת-מוות מאותו יום שבאו אלינו חיילי הצבא האדום. בזאת חשו כל האנטישמים. יש אנטישמי המוותר על ההסתה ויש שעודנו ממשיך להשתולל, אך כל האנטישמים יבואו על עונשם. על כן חייבים אנו לנהל עבודת-הסברה רצינית. ראשית כל, יש להסביר להמונים את טעותם, שלא קיים שלטון יהודי, אלא סובייטי — שלטון של אחוות עמים. גם על העובדים היהודים להבחין שהטענה והתברעה מהשלטון הסובייטי לשיחויי-זכויות מוחלט היא לעתים קרובות החבולה של האויב.

האגדה בדבר ידידותם של היהודים כלפי השלטון הסובייטי היא פילוף, למעשה, קיימים יידיים יהודים ושונאים יהודים לשלטון המועצתי. תמיד היו יהודים שהגנו על הממשלה הסמטונאית, שביקשו לשכנע שסמטונה הוא הטוב ביותר ולכשילך ויבואו צעירים במקומו — אלה היו גורמים יותר.

דברים אלה השפיעו — היו קיימים ציוניסטים, בונדיסטים ואויבים אחרים של בריה"מ. לאחר שהשלטון המועצתי נטל מהבורגנים רכוש גדול — תאם הפכו אלה יידיים !? אפילו תועיר-בורגני היהודי המיטלטל עדיין בין הבורגנות לבין מחנה העובדים, נוהג עדיין לפי אוריינטאציה דו-משמעיתית ונכנע למצב המשתנה של הרגע. אם ניקח כל זאת בחשבון, נראה שקיימת עמדת של יהודים הנלחמת בשלטון המועצתי. גם כאן ישנם כאלה שהולכו שולל ועל-כן תפקידם של העובדים להבחין את אשר מתרחש במציאות. על העובדים היהודים לעמוד על המשמר ולא לתת שיווי-כוף אותם

שולל. השלטון היחיד בעולם כולו שהוא חופשי מאנטישמיות הוא השלטון הסובייטי.

סטאלין אמר שעבור אנטישמיות מגיע עונש מוות. המפלגה הקומוניסטית לעולם לא תרשה אנטישמיות, שכן ידוע היטב, שאנטישמיות היא קונטריבולוציה.²⁸

אונטנס חלק ניכר מדבריו אלה של זימאן לא היו בחזקת חידוש מהותי, אבל חשיבותם העיקרית היא בכך, שזו הפעם הראשונה פורסמה ברבים, ובמידה נרחבת יחסית, נדיניותו ועמדתו של המשטר לגבי היהודים. בין היתר גרמו כאן במפורש, שאין השלטונות מתייחסים למיעוט היהודי כאל חסיבה אחת ואחידה ואפילו מבחינת הנאמנות לשלטון. להתייחסות זו היו השלכות מעשיות ערב פרוץ המלחמה בשנים יהודים נכללו בין „היסודות המסוכנים“ שנאסרו והוגלו לקצווי ברית-המועצות.

מצבם המיוחד של יהודי וילנה

בגלל שורה של סיבות, וביניהן חילופי-שלטון חסופים בעבר, הרכב לאומי מגוון של תושבים, זרימת פליטים מפולין, היוותה וילנה ואוכלוסייתה בעיה מיוחדת בתקופה הקצרה של השלטון הליטאי וכן גם בתקופת בה כונן בה השלטון הסובייטי.

כפי שקרה כמעט בכל אחד מחילופי-השלטון הקודמים, ובמיוחד הפרעות שנערכו עם כניסת הצבא הליטאי ב-1939,²⁹ עברו על היהודים עם כניסת הצבא האדום לוילנה ביוני 1940 ימים קשים.

במקביל להפגנות השמחה וההזדהות עם הצבא האדום, בהן השתתפו יהודים רבים, אירעו מקרים לא מעטים שעוברים-ישובים יהודים הותקפו ברחובות העיר על-ידי אלמונים. בחלק מהמקרים התברר שהתוקפים היו פקידי ממשל ליטאיים, ואפילו שוטרים בלבוש אזרחי.³⁰ יתירה מזו, כמה מהנפגעים התלוננו שהוכו קשות בתוך כותלי תחנת-המשטרה. מאידך, טענו אנשי השלטון מנאמני המשטר הקודם, שברגשים מסוימים ניצלו את הפגנות-הידידות של אוכלוסיית וילנה כלפי הצבא האדום, פגעו פיזית באנשי-משטרה והטילו בהם אבנים וכל.³¹ לפי שעה הסתפקו השלטונות המרכזיים בהטלת עוצר חלקי בוילנה ובעיירות הסמוכות. אירועים אלה גרמו לזעזוע מסוים לרבים מיהודי וילנה, שכן הדברים הזכירו להם בין היתר את התנהגותם של שומרי-החוק הליטאים בשעת הפרעות באוקטובר 1939. כאז כן גם עתה פרצו הפגיעות ביהודים בין היתר על-סמך שמועות, לחישות ורמיזות על הפגנת-אהדה מצד היהודים כלפי הסובייטים. „למי אכן מתכוונים שומרי-הסדר — ליהודים או לממשלה (העממית) זו“, שאל במאמרו הראשי הימון הציני „ווילנער טאגבלאט“.³² ומנית-ובית נתן את התשובה: „יהודים מהווים את תשמן על גלגלי הריאקציה“³³ הן בשעת לידתה והן בשעת נסיחתה, אך לעולם הינה

ברוטאלית". יחד עם זאת לא הניח הציתון לשלטונות והמשיך להביא עובדות על פגיעות נוספות ביהודים תוך תביעה תקיפה להעניש את האשמים.³¹

יש להדגיש שגם באותם ימים קשים, שעברו על יהודי וילנה, נרשמו בעיר כמה אירועים שנראו בעיניהם חריגים. מכל מקום, אירועים אלה גרמו סיפוק מסוים לאוכלוסיה היהודית.³² בין אלה ראוי לציין את פסק-הדין החמור יחסית, שהוצא אז נגד שורת של פורעים שפגעו ביהודים וברכושם בפרעות אוקטובר 1939.³³ עידוד ניכר שאבו יהודי וילנה באותם ימים גם ממינויו של צעיר יהודי כשופט באחד הרבנים היהודיים בעיר. בידעה שפורסמה על כך הודגשה במיוחד העובדה שהלה³⁴ הוא „היהודי היחיד בכל ליטא“³⁵ המשמש בתפקיד כזה. חלק ניכר מיהודי וילנה קיבל גם כבשורה טובה את שיחרור האסירים הפוליטיים מכלא לוקישקי, שביניהם היו הרבה יהודים,³⁶ וכן את הסכמת השלטונות להתיר קיומו של מועדון הספורט הפיזיולוגי „גלובוס“, שפעילותו הופסקה בתקופת השלטון הליטאי. תזמורת של המועדון הזה זכתה כבר להופיע בפומבי בעצרת השמחה לכבוד האסירים הפוליטיים המשוחררים.

שיפור ניכר בהרגשתם של יהודי וילנה חל עם חילופי ראשי-העיר ומפקדי המשטרה המתוונים והצירונים. החדשים יצאו מיד בהבטחות תגניות „לאסור מלחמה עזה בחוליגאניזם“³⁷ — הבטחות שמומשו בתקיפות ובמהירות. לא בכדי, כנראה, החליטה באותם ימים הנהלת הקהילה היהודית בוילנה לשגר סברק-ברכה לממשל החדש כשבו כלולה הבטחת הקווה שהממשלה תיצור תנאים להתפתחות מאושרת של כוחות היצירה של כל הלאומים בליטא החופשית.³⁸

בציפיות אלו נתקבל בכרחה דבר מינויו של סגן ראש-עיר יהודי בוילנה, הוא שלמה גאוראנקה בן ה-26, שנמנה על המחנה הקומוניסטי וזמן ניכר היה כלאו כאסיר פוליטי.³⁹ משורת סימנים שונים ניתן היה להסיק כי אכן המשטר החדש החליט לאמץ לעצמו מדיניות עקבית של אחוות עמים בפועל. התפרצות עוינת נגד יהודים באסיפת-עובדים שנערכה ב־26 ביוני באולם התיאטרון היהודי, שבאה לביטוי בקריאות רמות, זכתה לתגובה תקיפה מתנשיאות. המתפרצים, ככל הנראה פקיד הממשל הקודם, הוקעו על-ידי אחד הנאמנים הליטאים באסיפה (קארוסאס) כ„פרובוקטורים שפלים המנסים להתחבא תחת כסות האנטישמיות“.⁴⁰

אין חולקים שהטיפול בנושא היהודי מצד המשטר החדש היווה רק מרכיב אחד במיכלול מדיניותו הלאומית במציאות של מתיחות בין הלאומים, ששררה בעיר זו.⁴¹ לכן גם חזרו בכל הזדמנויות הדגישו את השוויון בין ארבעת המרכיבים הלאומיים העיקריים שבעיר. בין היתר בא הדבר לידי ביטוי בהכרזות פומביות ותגניות, כגון: באסיפה התגנית שנערכה ב־29 ביוני 1940 (שבועיים לאחר כניסת הצבא) באולם עיריית וילנה לכבודם של האסירים הפוליטיים המשוחררים ושבחלקם הניכר היו, כאמור לעיל, יהודים. הופלתה בפומבי המישאלה ש„עם היעלמה של תריאקציה שומה על כולנו — הליטאי, הפולני, היהודי, הרוסי והביילורוסי — לבנות בצוותא את עתידנו המאיר“.⁴²

בדרכו חזרה ממסקבת, שם נערך טכס הסתפחותה של ליטא לברית-המועצות,

עצר ראש המדינה יוסטאס פאלצקיס בוויילנה ונאם בה לפני התמונים בארבע שפות: ליטאית, רוסית, פולנית ויידיש.⁴³

הנהוג להשתמש בהופעות ייצוגיות בארבע השפות הללו והשתרש מעתה בוויילנה גם באירועים פומביים נוספים. בעצרת ההודעות לכבוד הסתפחותה של ליטא לברית-המועצות, שהתקיימה ב־20 ביולי בוויילנה, ייצגו ארבעה נאמים מרכזיים את כל אחד מארבעת הלאומים העיקריים בעיר, וביניהם שווארצברג, שדיבר יידיש „בשם העם הצובד היהודי“.⁴⁴

ב־11 באוגוסט התקיים באולם „לועניה“ שבוויילנה נשף ספרותי בהשתתפותם של אנשי־עט פולנים, יהודים, ליטאים, רוסים וביילורוסים. לקראת אירוע זה כתב דוד אימור, עורכו החדש של ה„ווילנער טאגבלאט“, את הדברים הבאים:⁴⁵

היום תוכיח וילנה, העיר רבתי־הלאומים, שבמסגרת המשטר הסובייטי הופכת שכנותם של לאומים שונים לאתגר של יצירה תרבותית ולא עילה לשובניזם... במשך דורות רבים נהלה בוויילנה שנאה לאומית מהסוג הגרוע ביותר ועל־כן גודעה לנשף של היום חשיבות היסטורית להתפתחות התרבות בליטא.

יש להניח כי אירועים דומים התקיימו גם לאחר־מכן, אבל והתלהבות לגביהם פגה במשך הזמן. כמו־כן תל, לימים, גם כירסום מסוים בחוק הבלתי־כתוב של השימוש בארבע השפות העיקריות, וזאת בעיקר על חשבון השפות של המיעוטים היהודי והפולני, ואילו במשרדים הממשלתיים שלטו שתי השפות הרשמיות — ליטאית ורוסית — בלבד. הנהוג של שימוש בארבע השפות נותר, במידה מסוימת, במיטפת תחומים ובעיקר בתחום התרבות (ראדיו, עיתונות, תיאטרון, ספרות וכד') והחינוך.

נטיה דומה התגלתה גם בהתייחסותם של השלטונות לאוכלוסיה היהודית ואפילו ביחס לקבוצות ספציפיות של יהודים בתוך האוכלוסיה. כך, למשל, הכירו השלטונות החדשים בתחילה באינטרסים ספציפיים של האוכלוסיה היהודית כתוצאה מסיבות שהזמן גרמן, כגון בעיית חיילים יהודים מהצבא הפולני שנפלו בשבי גרמניה הנאצית.⁴⁶ חיש מהר התנער הממשל מגישה ספציפית זו ושוב לא נטה יותר לאזכר בעיות יהודיות והכרוך בהן. ביטוי מוחשי לעמדה זו הביא במאמרו הראשי העיתון הפולני המקומי „גאנקה לדזקה“ לאמור:

אנו חוזרים וקובעים שבברית־המועצות אינה קיימת בעיה יהודית. היהודים מעניינים אותנו כחברים לעבודה או כיוצרים של תרבותם, אך מלבד זאת לא קיימת עוד בעיה של יהודים. הרינו מדגישים עובדה זו במיוחד, כדי להבטיח לקוראינו שיותר לא נחזור לגושא זה. אין צורך לפצל שעה לארבעה חלקים ולסבך את החיים כשהם גורמאליים בתחלט.⁴⁷

מגמה זו נשמרה על־ידי המימסד ולרבות על־ידי העיתונות, לפחות על־פני השטח, אולם גם מבלי להשתמש ב„שם המפורש“ ניתן היה לחוש בעליל שבעיה

זו צדיין קיימת במידה זו או אחרת. כך, למשל, שוב לא כינו יותר את קורבנות הפרעות ב"1939 בשם המפורש, יהודים, אלא „הושבים של רחוב סובור“,⁴⁸ ואילו אלה שהמשיכו לבצע פה"ס מעשי בריונות נגד יהודים כונו בשם „חליגאנים“.⁴⁹

במקרים חריגים בלבד הובאו פירסומים שמהם השתמעה במפורש מהותה של הבעיה וללא כל מסווה. כך, למשל, תרשה לעצמו הפונקציונר הסובייטי לארישצ'ב, הממונה על מחלקת הקאדרים שבועד העירוני של המפלגה הקומוניסטית, להגיד בפומבי בסוף דצמבר 1940 דברים אלה:⁵⁰

...יש לציין שאצלנו בוויילנה קורים מקרים של אנטישמיות ולפעמים גם מקרים של לאומנות בין יהודים, פולנים וליטאים... אנו מבצעים וכן גם נבצע ביתר קפדנות את האחרות והאחדות של הפרולטאריון מכל הלאומים.

לפי השתוללותם הפרועה של פועלים ליטאים בוויילנה נגד היהודים ובמידה מסוימת גם נגד הפולנים עם הכיבוש הנאצי — ניתן להסיק, שהתדרת האחרות והאחדות בתקופת השלטון הסובייטי, רחוקה היתה מלהיות אפקטיבית במידה והיתה כזו בכלל.

הלכי הרוח בציבור היהודי

עם התבססותו של המשטר והתנגשותו העזות בערכים ובמסגרות המסורתיות של הציבור היהודי, תלכו ופחתו בקרבו ההתלהבות והציפיות וגברה ההתפכחות וההסתיונות, אך האיום המתמיד של גרמניה הנאצית והירידה שבהזדמנות ראשונה יעשו הליטאים שפטים ביהודים — חיזקו את ההכרה שלמרות הכל המשטר הסובייטי הוא הרע במיעוטו. מכאן גם מסתברת נטייתו של רוב הציבור היהודי להשלים עם המעב ואפילו להסתגל אליו, ומכל מקום להימנע מהתנגשות גלויה בשלטון ולהצניע אף את ההסתיוניות.

נטיה זו באה לביטוי גם בהערפת הפעולות במסגרת המחתרנות שקמו בצורות שונות במקומות שונים בליטא: תיפוש נתיבי העפלה לארץ־ישראל, „סתיבת“ ספרים עבריים שנועדו לגביית, הוצאת עתון ציוני, פעילות להגנת החינוך היהודי, המחתרנות עסקו בעיקר בטיפוח ערכים לאומיים, כגון: לימוד השפה העברית וספרותה, עיונים בתולדות עם ישראל וארץ־ישראל וכן בעיון חגים וסמלים לאומיים. מבחינה זו היה בכל זאת תבדל מסוים בין „השומר־הצעיר“, שהתחיל על „פיזור ולא חיסול“, אך ללא היגררות לפעולות אנטי־סובייטיות לבין בית"ר, שבתחילה אף המשיכה, מתוך שיגרה, את האימונים בנשק. תלק מן המסגרות המחתרניות הללו הוקמו על־ידי צעירים. גברה ההתרסקות על המסורת וכן התפתחה רומאנטיקה של פעולה במחתרת. המחתרנות הסיקו מסקנות המורות מהתנהגותם של אותם מנהיגים ועסקנים, שידעתן לא עמדו מספיק במבחן, וביקרו את המבנה המפוצל של התנועה הציונית. לתנועות אלו, שצמחו והתגבשו במחתרת,

יהודי ליטא בצל הפורענות

נדעיה משמעות חשובה באירגון פעולות המרי והפארטיזאנים בתקופת הכיבוש הנאצי.

סיכום

לאור כל הנאמר לעיל, ניתן לסכם את השלטון הסובייטי בליטא מבחינת היעדים בדברים אלה:

הגיע לשיאו עירעור המבנה הכלכלי והחברתי של היהודים בליטא העצמאית. הלה הידרדרות ביחסים בין היהודים לבין הליטאים בצורה שטרם היתה כמותה, שהיו לה השלכות על סימדי השואה ומוראותיה בליטא תחת הכיבוש הנאצי. נוצר עימות בין יהדות בעלת הכרת לאומית בעלת שורשים לבין המעצמה האדירה בעלת אידיאולוגיה מנוגדת ותוקפנית והמסתייעת במנגנון ביורוקראטי עצום ובפעולות ריכוזי אכזריות.

בפרק זמן זה חלו שינויים במסגרות המסורתיות ומנהיגותן, דבר שמילא תפקיד חשוב בתקופת השואה.

החלו ניצני ההתלקדות של יהודי ליטא הקובנאית והווילנאית לחטיבת אחת. בניגוד למצבם של המיעוטים הגרמני, הרוסי, ואפילו הפולני — נשאר המיעוט היהודי מבודד, בלי מוסד-נגד אירגוני ובעל סמכות, שיכול להיאבק בנטיית התוקפניות של הלאומנות הליטאית.

אומנם בדיעבד דחתה תקופת השלטון הסובייטי בת 12 החודשים, זמנית, את שואת יהודי ליטא, אך עם זאת החרישה העזיזת את מימדיה, באשר היהודים בליטא מילאו תפקיד פעיל, ברצונם או שלא ברצונם, בסובייטיזאציה של הארץ ובכך עוררו את זעם ההמונים הליטאיים בעלי ההודעה הלאומית, שהיו גנובים, עוד קודם לכן, באנטישמיות פודעה.

מאז התקופה הנזכרת מבחינת היהודים הוא על-כן מאזן צנום.

הערות

1. בהקפה היא כיהן א. בילאביץ' בתפקיד הסדרג במטה התנועה הפארטיזאנית הליטאית-סובייטית.
2. נוסף לתפקידו במפלגה כיהן איציק מסקופ כנציג במעצמת הלאומים הכלל-סובייטית במוסקבה מטעם הרפובליקה הליטאית. בתקופת המלחמה עמד בראש היחידה האופראטיבית-פוליטית שהוצנחה בתחילת 1942 בליטא ושנספתה בהתנגשות עם כוחות-הבטחון של השלטון הנאצי. ראה: דב לוי, "אלה שלא זכו בכנפי צנתן", ילקוט מורשת, ד' (1965), ע"פ 36-42.

3. אחד מאלה שהתקבל אותה שנה לבית-הספר לקצינים היה יוצא תנועת „השומר-הצעיר“ וולף וילנסקי, שלימים היה ל„גיבור בריהימ“ בדיוניזיה הליטאית שכצבא האדום. פרטים ראה: דב לוין, *לוחמים וקטורים על נפשם* — מלחמת יהודי ליטא מנאציזם 1941—1945, ירושלים תשל"ה.
4. פרטים ראה: דב לוין, „ספרים מטעם — ספרו לימוד וקריאה ביידיש בליטא הסובייטית 1940—1941“, *יד לקריא*, כתבי-עת לספרות ולביבליוגרפיה, כרך ט"ו, תעב' ב-ג, ע"פ 111—124; „העמק" האחרון וסופו — העיתונות היחסית ביידיש בליטא הסובייטית 1940—1941“, *שבות*, כתבי-עת ליהדות בריהימ וכוונת אירופה, 5 (1975), ע"פ 38—48.
5. פרטים ראה: דב לוין, „שנת פריחה ושירת הברבור — התיאטרון היהודי בליטא הסובייטית ב' 1940—1941“, *במה*, כתבי-עת לאמנות התיאטרון, חוב' 72 (125), תשל"ו, ע"פ 64—75; חוב' 73—74 (126—127), ע"פ 56—73.
6. ראה: דב לוין, „חושש דתי מוגבל ועל תנאי — מחיי הדת של יהודי ליטא תחת השלטון הסובייטי 1940—1941“, *פיני*, ירחון לתורה ולמדעי היהדות, כרך ע"ט, סיון-תמוז תשל"ו ע"פ קסד-קפ.
7. תצלום של הטופס שנועד לסכם פרטים אישיים ואחרים אודות היסודות האנטי-סובייטיים והקונטריבולוציוניים ובו מדור מס' 4 המוקדש לקונטריבולוציה היהודית הלאומית — מובא אצל: יוסף נאר, *אורי איז קום געשען אין ליטע*, תעב' המעודה, תל-אביב תשכ"ה, ע"פ 143—147.
8. לפי „שארפער ארטיקל אין ליטוואס איידאס קעגן אנטיסעמיטיזם און שאוויניזם“, *אירישע שטימע*, 28.6.1940, עמ' 3. ציטוטים מהמאמר הובאו גם בעיתונות היהודית ביולינה תחת הכותרת: „אין קאמף מיטן אנטיסעמיטיזם טארן גיט זיין קיין שום הנהגות או קאמפראמיסן“, *ווילנער מאנבלאט*, 28.6.1940, עמ' 2.
9. התרעאה המרכזית שנישאה באותם ימים באסיפת גושר בעיר וילקומיר על-ידי המורה הליטאי ביליונאס הוקדשה בחלקה העיקרי לנושא „שובניזם ואנטישמיות“, „מיטינג פון ווילקאמירער יוגענטלעכע“, *שטראלן* (44), 2.8.1940, עמ' 22.
10. לפי „די באציאונג דארף זיין ברידערליכע“, שם, שם.
11. „גידער מיטן שאוויניזם און אנטיסעמיטיזם, זאל לעבן א סאוציעטישע סאציאליסטישע רעסובליק — די באגריס-רעדע פון כ' זימאן אויף דעם גראנדיען, פאלקסבלאט' מיטינג אין ראמען פון צ.ק. פון דער קאמפארט“, *פאלקסבלאט*, 5.7.1940, עמ' 5 (להלן: „גידער מיט שאוויניזם“).
12. „א דאנק די באפרייער א דאנק דעם גרויסן דערלייזער פון די פעלקער — סטאלין — רעוואלוציע פון פאלקס-מיטינג“, שם, 4.7.1940, עמ' 1 (להלן: „א דאנק די באפרייער“).
13. „דער גראנדיעזער מיטינג פון די יידישע מאסן“, *ווילנער מאנבלאט*, 4.7.1940, עמ' 1.
14. „ד"ר יעקב וויגאדסקי, „עס איז געווארן לייכטער“, *ווילנער מאנבלאט*, 23.6.1940, עמ' 2.
15. „ד"ר יעקב וויגאדסקי, „דער קעגנזייטיקער באגעמען זיך פון ראטן-פארבאנד, ליטע און יידן“, שם, 2.7.1940, עמ' 2.
16. ר. צרפת, „א געזאנג פאר די באפרייעטע ליטע“, *די אירישע שטימע*, 14.7.1940, עמ' 8 (הרבות חופשי).
17. פולאנן (פאלאנגה): — מקום קייט על שפת הים הבאלטי שבו הוצע בשנים האחרונות של המשטר הקודם מקום רחצה מיוחד ליהודים.
18. „אליטווישע קאנפערענץ פון די לערער אין די יידישע וועלטלעכע שולן מיט דער יידישער אונטערזיכט-שפראך“, *פאלקסבלאט*, 4.7.1940, עמ' 3.

19. די פרעסע וועגן לעבאליוואציע פון דער קאמפארט, די אידישע שטייט, 21.6.1940, עמ' 7. המאמר הועתק מן העיתון פאלקסבלאט. בצורה בולטת צוייגו בעיתון זה דבריו של ג. זימאן בקונגרס יהודי, שבליטא אין יותר מקום לשנאה בין עמים, דער גרויסער קאנצערט פונעם שטערן כאר אין קאונעץ, שם, 30.7.1940, עמ' 4.
20. כר, למשל, פירטס העיתון הזה קטעים מתוך ספרו של סטאלין על המארקסיזם והבעיה הלאומית, פאלקסבלאט, 2.7.1940 וכן על המפלגה הקומוניסטית ותשאלה הלאומית, שם, 3.7.1940, עמ' 7.
21. גם בטכס התגיגי לרגל פתיחת התיאטרון היהודי הממלכתי בקובנה התנוססה כרזה ובה כתוב ביידיש ובליטאית: „הודי האחוזה בין כל העמים וי, ראה צילום, דער עמקס, 11.3.1941, עמ' 6.
22. כדוגמה להמחשת אחוות עמים במציאות הופיע ביום הבחירות בעיתון ציור ובו יהודי וליטאי מחזיקים בנרצותיהם ילדים כשהללו נותנים ידיתם זה לזה על רקע דגל אדום ענק ועליו הכתובה „ברודערשאפט (אחוזה), די אידישע שטייט, 14.7.1940, עמ' 1.
23. „ווענדונג פון צענטראל קאמיטעט פון דער ליטווישער קאמוניסטישער פארטיי, שם, 9.1.1941, עמ' 1, והשווה גם מאמר של צ. בילשוויטש, הקומוסאר העממי למוצרי מזון: „רעכט און פליכטן פון א סאוועטישן בידגער“, שם, 1.1.1941, עמ' 4.
24. על העיתונות היהודית ראה: דב לוי, „העמקס האחרון וסופו“, שבות, ת, 1977, ע"פ 91–105.
25. „צו נייע זיגן אונסער דער פאן פון לענין־סטאלין — דער פארטראג פון כ' זימן אפן פארוואל מיטינג פון ווילנער עמעס“, ווילנער עמקס, 12.12.1940, עמ' 3.
26. לפי עדותו של קצין משטרה יועדי בקובנה אכן בדעשה מדיניות זו הלכה למעשה במשטרה, שכן היה ידוע ש, כל מי שהוא נגד היהודים הוא גם נגד החוקה של המדינה, עדותו של הויכערמאן, ארכיון המכון לתיעוד בעליפת של המכון ליהדות ומגנו, תאגיד בריטית העברית, ירושלים, עמ' 11; השווה גם שם, עמ' 14.
27. פריטים על פרעות אלו ראה: דב לוי, „ירושלים דליטא: שיעת שבועות (יהודי וילנה תחת השלטון הסובייטי: 19 בספטמבר — 28 באוקטובר 1939)“, גלעד, ע"פ 28–31.
28. שמות תפגעים ופריטים נוספים ראה בכתבה: „פינסטערע עלעמענטן וואס ווילן שטערן די רו און ארענונג וועלן באקומען ווייזער שטראף“, ווילנער טאגבלאט, 20.6.1940, עמ' 4, וראה גם:
29. שזאל, „גשפערך מיטן שטא קאמענדאנט פולק קארגאס וועגן דער לאנע אין שטאט“, שם, 25.6.1940, עמ' 3.
30. ג. ו., „אין דער גסיסה־שעה“, שם, 21.6.1940, עמ' 3.
31. אין ספק שמשפט זה מוכא כפאראפראזה על המשפט: „יהודים מהווים שמן על גלגלי המהפכה“.
32. ראה למשל את הכתבה: „דער אנטיסעמיטישער וועכטער פון בערנארדינער גארטן דארף באזייטיקט ווערן“, ווילנער טאגבלאט, 24.6.1940, עמ' 3.
33. ראה מאמר של ד"ר יעקב ויגודסקי, מנהיג יהדות וילנה, „געשע קל יותר“ („עס איז לייכטער בעווארן“), כניל, הערת 7.
34. שזאל, „דער ערשטער גרויסער פראצעס וועגן די בלוטיגע אקטאבער־געשעענישן אין ווילנע“, ווילנער טאגבלאט, 21.6.1940, עמ' 5. אם כי מוצד מתן מסק'הדין נקבע עוד בתקופת השלטון הקודם, ראה שם, 10.6.1940, עמ' 2, ברור שהעיתוי של אירוע זה סייע להגברת תאורה של האוכלוסיה היהודית כלפי השלטון החדש, שכן חלק ממנה לפחות ראה בכך צעד יוזם של המינסטר.

35. שמו של הצעיר היה הירש סטראז' מהעיר הליטאית אליטה. כאן המקום לציין, שכמו בתקופת השלטון הליטאי כן גם המשיכו השלטונות הסובייטיים למנות פונקציונרים מרכזיים מאנשי ליטא, הקובנאית, אם כי מסיבות שונות.
36. באשטימט א יידישן פאליציאנט אין ווילניוס, ווילנער טאגבלאט, 25.6.1940, עמ' 2.
37. אות לביטוי ההתייחסות של הציבור היהודי בוילנה למאורע זה ניתן לראות ברשימה המלאה של שמות האסירות היהודיות (בלבד), שפירסם העיתון הציני הסקוטי; והרי שמות המשוחררות: רבקה גלאור, יהודית קומוד, בונת קאלאי, רבקה זליקוביץ, פרידה פאס, חנה שר, ברונית קאודאניס, רחל ציג, אנה דאמסקה, הדל בזמן, ציפורה יפת, חנה מוסיסקי, חנה שבת, ינטה טיידיק, מרסיה צוקרמן, סלה וינר; „באפרייט פון ווילנער טורמע 16 פאליטישע ארעסטירטע יידישע פרויען, ווילנער טאגבלאט, 23.6.1940, עמ' 1.
38. ש. שוואלדסקי, „געשפרעך מיט נייעם שטאט און קרייזשעף אנטאנאס קאזאנא וויטשיוס“, שם, 27.6.1940, עמ' 3.
39. ווילנער קהילה ארויסגעשיקט א באגריסונג דער נייער רעגירונג, שם, שם. אירגונים יהודיים שמאליים הקדימו את הקהילה בברכתם לממשלה, כמו האיגודים המקצועיים היהודיים. הללו שלחו גם משלחת (א. פינזילבר, ב. קרוק, י. שלוסברג) ביחד עם פועלים פולניים לממשלה תחורה בבקשה להתיר קיום אגודות מקצועיות; „ווילנער ארבעטערשאפט און די נייע סיטואציע“, שם, 20.6.1940, עמ' 3. ראה גם: „ווילנער יידישע בילדונגס-געזעלשאפט באגריסט די פאלקס-רעגירונג“, שם, 23.6.1940, עמ' 3.
40. ווער ווינען די נייע ווילנער וויצע-בירגערמייסטערס, ווילנער טאגבלאט, 17.7.1940, עמ' 3.
41. דער נעכטיגער מיטינג פון די שטאטישע אנגעשטעלטע, ווילנער קרייז, 27.6.1940, עמ' 4.
42. במסגרת אחד המאמרים מני רבים שפורסמו באותם ימים בהשראת השלטונות החדשים בנושא „הבעיה הלאומית בוילנה“ נחשפו כמה עובדות אופייניות למתיחות הבין-עדתית, ששררה שם, דהיינו: „לאומנים פולנים מסתים שלא ללמד את השפה הליטאית לדוברי פולנית, שלא לקבל תעודות-זהות ליטאיות, שכל המשרות יאוישו עלידי פולנים וכד'“, ולא זו בלבד, אלא ש„אפילו בקרב האינטליגנציה המתקדמת שבקרב הפולנים רווחות נטיות לאומניות“, כדי לאזן את התמונה ולהכליל בחוכה גם מעוטים אחרים טובאת הפיסקה הבאה: „אחוזנים אנדקים (חברי מפלגות ימניות קיצוניות בפולין העצמאית), בונדאים ולאומנים אחרים משתדלים לנצל את ההזדמנות של הממשלה להועלתם הם“; מתוך: „די נאציאנאלע פראגע אין ווילנער קאנט“, ווילנער טאגבלאט, 4.7.1940, עמ' 4.
43. ליטווינער, פאליאק, ייד, רוס און ווייסרוס וועלן צוזאמען בויען א ליכטיגע צוקונפט, ווילנער טאגבלאט, 3.6.1940, עמ' 3. השווה: „דער נעכטיקער גראנדיצער מיטינג אין ווילנע“, ווילנער קרייז, 30.6.40, עמ' 6.
44. ווילנע איז געווען און וועט בלייבן די הויפטשטאט פון לסט'ר, פאלקסבלאט, 5.8.1940, עמ' 5. עוד לפני כן סופר במסגרת התוכנית היהודית בראדו ובעיתונות היהודית בוילנה דבר העובדה, שפאלצקיס קורא וכותב יידיש ומכיר את מכמני התרבות היהודית, ווילנער טאגבלאט, 23.6.1940, עמ' 3.
45. מעכטיקע דעמאנסטראציע אין ווילנע, ווילנער טאגבלאט, 22.7.1940, עמ' 4.
46. צ. אס, „צום היינטיקן אינטערנאציאנאלן ליטעראטור-אונט אין ווילנע“, שם, 11.8.1940, עמ' 2.

יהודי ליטא בצל הפורענות

47. סגן ראש־המשלה קיבל באמצע יולי 1941 משלחת של 65 נשים יהודיות שבעליהן נותרו בשבי הגרמני. בראש המשלחת עמד ז. יוטאן, נציג לוחמי ההגנה היהודים בוילנה, סגן ראש־המשלה הבטיח למשלחת לפעול לשחרור השבויים; 65 פרויען דעלעגאטינס פון ווילנע — וועגן קריגס־געפאנגענע אין קאוונע, שם, 22.7.40, עמ' 4.
48. לפי תרגום מיידיש, „דער סאך פון יידן פראבלעם“, שם, 1.8.1940, עמ' 2.
49. „באשטראפט פאנראמשטטיקעס“, ווילנער ענטקע, 14.11.1940, עמ' 4.
50. ראה: „אומראכמאנעסדיקער קאמף מיטן כוליגאניזם“, שם, 10.1.1941, עמ' 2.
51. לאריסעו, „דער באשטאנד פון די באצירק קאמיסיעס אין ווילנע“, שם, 24.12.1940, עמ' 2.

IN THIS ISSUE

The late Trvia Lubetkin-Zukerman

- In her memory we bring here excerpts from what shortly after arriving here (in 1946) relating what she had witnessed and experienced personally during the last days of the Warsaw Ghetto uprising.

Research

- Yehuda Bauer, Head of the Institute for Contemporary Jewry of the Hebrew University - Jerusalem, brings a renewed research; made possible on the strength of material recently released of publication in London on the background of Joel Brand's mission from Hungary, regarding the deal proposed by the Germans. In this research Y. Bauer makes matters appear in a light different from what was hitherto accepted.
- Jessica Jellinek, from Haifa University, who devotes herself to research on the fate of Croatian Jewry during the war, here deals with the fate of Serbs, Jews and Gypsies under the rule of the puppet government of "Free Croatia".
- Haim Gensey, of Bar Ilan University, sums up the U.S. immigration policy during those fateful years and he analyses its impact upon the rescue of Jews from Nazi occupied Europe.
- Dov Levin, from the Institute for Contemporary Jewry of the Hebrew University, has done a comprehensive study on the Jews in the Baltic countries under Soviet rule. Here, the focus is on Lithuanian Jewry during the years 1940-41. He was able to use official Soviet documents.
- Israel Bialestotzki reviews the fate of the Jewish community at Lodz under German rule, when the city was annexed to the Third Reich; and part the community survived nearly to the end of hostilities on Polish ground.

Articles

- Abraham Korman and Jacob Rabbi take part in the soul-searching discussion on Alexander Donat's essay, published here, that has aroused great interest in the subjects he covered.
- Haim Shatzker criticises the generally accepted approach to the way consciousness of the Holocaust should be brought home to pupils in Israel. He also brings forward a proposal of his own how to deal with the matter.

Testimonials

- Frederick van Eugen, of the Dutch resistance fighters and rescue workers, relates his activities in assisting Jews, when his country was occupied by the Germans during World War Two.
- Miriam Yechiel, of Kibbutz Nir David, was one of the members of the Hashomer Hatzair pioneer movement, who tried to keep going during the war years while in the Soviet Russia. On the strength of records, written at the time and kept by her, she relates what happened to her from her flight from her home town of Rowno (Poland), her being imprisoned and sent to Soviet camps.

Books

- Benjamin Edisteln reviews books printed in Germany. These, together with material collected in Austria, show that the Non-Jews in Austria were aware of what was being done among them and on their soil.